

С. В. Діденко (Київ)

Дунайські амфори з поселення пізньоримського часу Комарів

Одним з найцікавіших явищ в археології пізньоримського часу на території України вважається поселення біля с. Комарів у Середньому Подністров'ї. На сьогодні тут досліджено площу понад 4500 кв. м та виявлено близько 60 об'єктів виробничого та господарського характеру [1, с. 166, 167]. Головним чином пам'ятка відома завдяки численним слідам скловиробництва. Однак не менш цікавим аспектом «комарівського феномену» є знахідки великої кількості античної керамічної тари — понад 1500 фрагментів амфор та столового посуду. Це близько 20 % від загальної кількості знахідок кераміки на поселенні, тоді як для інших черняхівських пам'яток українського Лісостепу цей показник рідко перевищує 2 %. В цьому відношенні Комарівському поселенню значно поступаються і синхронні пам'ятки Дністровсько-Прутського межиріччя.

Антична кераміка з Комарова належить до різних античних виробничих центрів [2]. Однак, в її числі вирізняється ряд знахідок, які не знаходять абсолютних аналогій у жодній відомій нам типології. До найцікавіших належать шість амфор з розкопок С. Ю. Смішка 1956 р. П'ять з них походять зі споруди I (рис. 1: 1–4, 10), шоста — з культурного шару поселення (рис. 1: 8) [3, с. 12, 13, 33–35, табл. IV, 1–6]. Ці амфори вже використовувалися дослідниками у публікаціях [4, с. 69, рис. 32, 1–6; 5, fig. 92, 1–6], однак, належну інтерпретацію на сьогодні одержала лише одна з них [6, с. 119, рис. 8, 10]. Спробуємо проаналізувати кожен з цих знахідок.

Чотири фрагментовані амфори зі споруди I (рис. 1: 1–4) характеризуються невеликими розмірами, конусоподібним рифленим тулубом і довгим вузьким горлом. У двох випадках збереглися ніжки у вигляді невисокого кільцевого піддону (рис. 1: 2, 4). В заглибленнях рифлення помітні залишки білого ангобу та червоного покриття. Глиняне тісто світло-коричневе, з домішками дрібного піску. В загальних рисах вони нагадують вузькогорлі амфори типу Шелов F (рис. 1: 6) виробництва Гераклеї Понтійської [7; 8; 9]. За результатами новітніх досліджень, їх побутування припадає на 20 — 70-ті рр. IV ст. [10]. Одна з амфор зі споруди I має уступ при переході до ніжки (рис. 1: 1). Не виключено, що вона імітує амфори типу 3, варіанту D за Д. Парасківим (рис. 1: 5), які датуються в межах III — IV ст. [11, р. 172; pl. 3, 16]. Однак, від гераклеїських зразків комарівські екземпляри принципово відрізняються деталями оформлення, характером і складом глиняного тіста, нижчою якістю випалу, меншими розмірами та набагато більшою товщиною стінок. Натомість, за характером глини та покриття вони наближені до

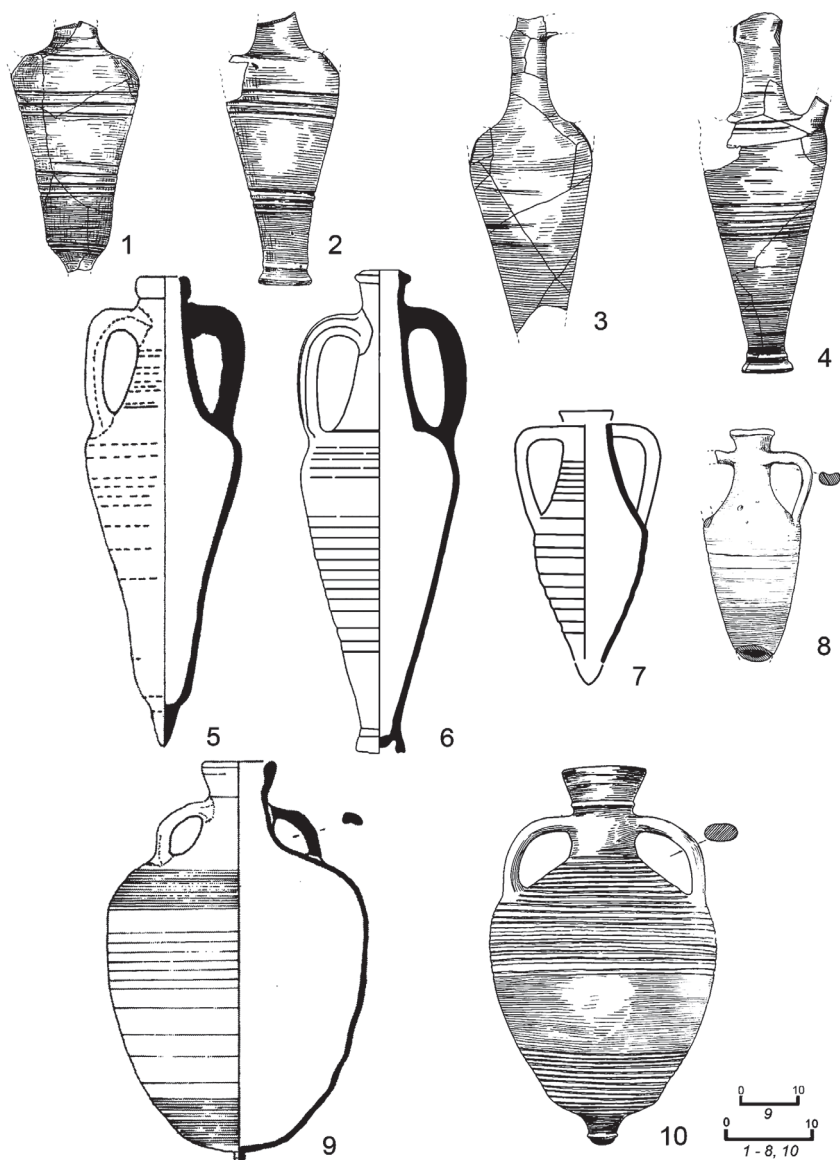

Рис. 1. Амфори з поселення Комарів та наближені до них типи:
 1–4, 10 – споруда I (за: [4, табл. IV, 1, 2, 4–6]); 8 – культурний шар поселення (за: [4, табл. IV, 3]); 5 – Плору, Молдова (за: [12, р. 172; рл. 3, 16]); 6 – збірка Національного музею історії України (рисунок Діденка С. В.); 7 – Варна, Болгарія (за: [18, табл. 13, A133]); 9 – Нови, Болгарія (за: [16, рл. 6, 7])

невеликих дунайських амфор з вузьким чашеподібним горлом, знахідки яких відомі виключно у комплексах IV ст. Румунії та Молдови, а найбільша кількість походить з району римського укріплення Дафна на Нижньому Дунаї [6, с. 118, 119; рис. 8, 1–5].

П'ята амфора зі споруди I має коротке лійчасте горло та широкий яйцеподібний рифлений тулуб з вузькою ніжкою-упором (рис. 1: 10). Короткі дугасті ручки в перерізі овальні. Поверхня вкрита густим бурими ангобом. Глиняне тісто світло-коричневого кольору, з домішками дрібного піску. Загальні морфологічні ознаки дозволяють віднести її до типу LRA 2 Benghazi, варіанту В за типологією Дж. Райлі з уточненнями Д. П'єрі [12, р. 212–216; 13]. Печі для виробництва таких амфор були виявлені в малоазійському регіоні Егейського моря (о. Хіос, м. Кнід; цьому відповідає і петрографічний аналіз глини), а також у материковій Греції (Арголіда) [14, р. 182, 183; 15, р. 10–12; 16, р. 182]. Сумарна дата — IV–VII ст. [13, р. 99, 100; 14, р. 173–194; 15, р. 296; 17, с. 9–11; 18, с. 38–40; 19, с. 14–16; 20, с. 67–72; 21, р. 159, 160]. У порівнянні з грецькими або малоазійськими посудинами, амфора з Комарова має менші розміри, відносно невисоку температуру випалу, інший склад тіста, колір черепка та ангобу, що змушує вбачати в ній якусь локальну імітацію. Цієї думки дотримується і Б.В. Магомедов. Посилаючись на амфору зі схожими морфологічними ознаками з міста Нови (Болгарія) (рис. 1: 9) [15, р. 11, pl. 6, 7], він не виключає можливості виготовлення комарівської амфори в нижньодунайських провінціях Римської Імперії [6, с. 119]. Припущення щодо можливості виробництва амфор LRA 2 в Істро-понтійському регіоні висувалися і раніше [17, с. 9; 21, р. 274].

Ще одна амфора була знайдена в культурному шарі Комарівського поселення (траншея 1, кв. III — 18) (рис. 1: 8). Вона вирізняється малими розмірами (висота — до 30 см, діаметр тулуба — 11,2 см). Горло вузьке, з плавними переходом до короткого конічного тулуба. Ручки профільовані широким повздовжнім жолобком. На тулубі ледь помітні смуги широкого рифлення. Товщина стінок — біля 2 см. Тісто світло-коричневе, з домішками дрібного піску. Подібні малі форми тарного посуду відомі на пізньоримських та ранньовізантійських пам'ятках Малої Азії та Західного Причорномор'я [15, р. 28, 29, pl. 17, 8; 22, fig. 549; 23, fig. 80]. Особливого поширення вони набули у Нижньому Подунав'ї в VI–VII ст. [15, р. 28, 29; 17, с. 22–25; табл. 13, A126 — A135]. За формою та параметрами комарівської амфори найбільше відповідають знахідки з Варни та Одесоса (рис. 1: 7), виділені Г. Кузмановим у тип XVIII [17, с. 24, 25; табл. 13, A133 — A135].

Як бачимо, кожна з опрацьованих нами амфор з Комарова тією чи іншою мірою наближена до матеріалів пізньоримського — ранньовізантійського часу Нижнього Подунав'я. На думку Б. В. Магомедова, надходження дунайських імпорту до черняхівської культури насамперед пов'язане з федеративним

договором Костянтина I з готами в 332 р., до якого було включено статтю про торгівлю на Дунаї. Така подія повинна була викликати в прикордонних дунайських провінціях підйом виробництва недорогих товарів для торгівлі з північними варварами. Важливим пунктом договору також було вино. Одночасно зі зростанням виноробства тут з'явилося багато майстерень з виробництва амфornoї тари, які працювали в різних традиціях [6, с. 121].

Наведені вище аргументи в цілому свідчать про те, що амфори з Комарова були виготовлені у майстернях найближчих до готських територій нижньодунайських провінцій Мала Скіфія та Нижня Мезія. Посудини зі споруди I мають достатньо чіткі ознаки IV ст. Невелика амфора з культурного шару також може датуватися цим часом. Однак, зважаючи на найближчі паралелі в типології Г. Кузманова, не виключено, що вона була виготовлена вже за ранньовізантійської доби, матеріали якої також присутні на Комарівському поселенні [24].

Література

1. *Петраускас О. В.* Деякі підсумки досліджень комплексу пам'яток пізньоримського часу біля с. Комарів // ОІУМ. — 2014. — Вып. № 4.
2. *Діденко С. В., Мизгін К. В.* Знахідки античного імпорту на поселенні Комарів // АДУ 2012 р. — 2013.
3. *Смішко М. Ю.* Звіт про розкопки на поселенні першої половини I тисячоліття н. е. біля с. Комарів, Чернівецької області в 1956 році. // НА ІА НАНУ. — № 1957/37.
4. *Кропоткин В. В.* Римские импортные изделия в Восточной Европе // САИ. — 1970. — Вып. Д. 1-27.
5. *Pora A.* Romains ou barbares? Architecture en pierre, dans le Barbaricum б l'eroque romaine tardive (sur le materiel archéologique du Nord-Ouest du Pont Euxin). — Chişinău, 2001.
6. *Магомедов Б. В.* Керамические импорты из дунайских провинций на памятниках черняховской культуры // Варварский мир северопонтийских земель в сарматскую эпоху. — К., 2013.
7. *Шелов Д. Б.* Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология // КСИА. — 1978. — № 156.
8. *Arsen'eva T., Kassab Tezgör D., Naumenko S.* Un Depotoir D'Atelier D'Amphores a pate Claire. Commerce entre Heraclee du Pont et Tanaps a l'eroque romaine // Anatolia Antiqua. — 1997. — Vol. 5.
9. *Внуков С. Ю.* Причерноморские амфоры I в. до н. э. — II в. н. э. Часть 2: петрография, хронология, проблемы торговли. — СПб., 2006.
10. *Діденко С. В.* Хронология светлоглиняных узкогорлых амфор типов Шелов D и Шелов F (по материалам погребальных комплексов) // ОІУМ. — 2014. — Вып. № 4.

11. *Paraschiv D.* 2002. Amfore pontice romane și romano-bizantine on zona Dunarii de Jos // *Arheologia Moldovei*. — 2002. — № 25.
12. *Riley J. A.* The Coarse Pottery from Berenice // *Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice)*. — Tripoli, 1979. — Vol. 2.
13. *Pieri D.* Les Importations d'Amphores Orientales en Gaule Meridionale durant l'Antiquite Tardive et le Haut-Moyen Age (IVe—VIIe siecles apres J.-C.). Typologie, Chronologie et Contenu // *Societe Franzaise d'Etude de la Ceramique Antique en Gaule Actes du Congres d'Istres 21–24 mai 1998*. — Bouches-du-Rhone, 1998.
14. *Dyczek P.* Roman Amphorae of the 1st — 3rd centuries AD found on the Lower Danube. Typology. — Warszawa, 2001.
15. *Opait A.* Local and imported ceramics in Roman province of Scythia (4th — 6th centuries AD). — Oxf., 2004.
16. *Peacock D.* Amphorae and Roman economy. — L.; N.-Y., 1986.
17. *Кузманов Г.* Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV — начало на VII век). — София, 1985.
18. *Романчук А. И.* Амфоры из комплексов византийского Херсона // *Средневековый Херсон. История, стратиграфия, находки*. — Екатеринбург, 1995. — Ч. 2.
19. *Якобсон А. Л.* Керамика и керамическое производство средневековой Таврики. — Л., 1979.
20. *Bjelajac L.* Amfore gornjo mezijskog Podunavlja. — Beograd, 1996.
21. *Scorpan C.* Origini si linii evolutive in ceramica romano-byzantina (sec. IV—VIII) din arliile mediteraniana di Pontic // *Pontica. Acta Musei Tomitani*. — 1976. — Vol. 9.
22. *Crawford S.* The Byzantine Shops at Sardis. — Cambr., L., 1990.
23. *Reynolds P.* Trade in Western Mediterranean, AD 400–700: The ceramic evidence. — Oxf., 1995.
24. *Петраускас О. В., Милян Т. Р., Осаульчук О. М.* Дослідження унікальної археологічної пам'ятки в Комаріві у 2013 р. // *АДУ 2013 р.* — К., 2014.

